

Людмила Іщенко

ХАРАКТЕРИСТИКА КРИТЕРІЇВ ПІДГОТОВЛЕНOSTІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

В статті розроблені критерії (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-методичний, діяльнісний, оцінно-рефлексивний) підготовленості майбутніх вихователів до формування творчої індивідуальності дітей старшого дошкільного віку. Кожен критерій включає групу якісних показників, які розкривають зміст і дають характеристику досягнень. Усі критерії підготовленості студентів є тісно пов'язаними між собою, взаємообумовленими і необхідними для формування творчої індивідуальності дітей дошкільного віку.

Ключові слова: підготовка, підготовленість, критерії, компоненти, творча індивідуальність, старші дошкільники.

Актуальність дослідження зумовлено радикальними змінами в державній політиці у сфері дошкільної освіти, що привело до оновлення системи професійної підготовки фахівців, у тому числі й в галузі дошкільного виховання. Підтвердженням цього є розробка та затвердження урядом України Концепції розвитку дошкільної освіти на 2010–2017 роки, яка спрямована на виконання Закону України «Про дошкільну освіту» а також Указ Президента України від 20.03.2008 р. № 244 «Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні».

Базовий компонент дошкільної освіти України визначає державні вимоги до розвитку індивідуальності дитини, спрямовує зусилля батьків, педагогів, психологів на розвиток творчого потенціалу дитини, що має свої особливості у дошкільному дитинстві, на своєчасне підтримання досягнень індивідуальної своєрідності неповторного життєвого шляху дитини, забезпечення психолого-педагогічного супроводу розвитку дитини у колективі однолітків в дошкільні роки [1, с. 4]

Проблеми професійної підготовки у вищій школі є об'єктом уваги педагогічної науки, представники якої розглядали різні аспекти готовності майбутніх вихователів до професійної діяльності та особливості організації професійно-педагогічної підготовки аспектів фахового становлення майбутніх вихователів (Л. Артемова, Г. Беленька, А. Богуш, Т. Жаровцева, А. Залізник, Л. Зданевич, Н. Гавриш, Л. Загородня, Н. Денисенко, І. Луценко, Н. Лисенко, І. Мардарова, М. Машовець, Т. Поніманська, І. Рогальська-Яблонська та ін.).

Для визначення критеріїв готовності майбутніх вихователів до формування творчої індивідуальності старших дошкільників ми розглянули

дослідження вчених (М. Арсенова, Р. Богданова, Величко, М. Дьяченко, Л. Кандибович, Н. Колосова, Н. Лейтес, А. Ліненко, А. Матюшкін, В. Моляко), які по-різному визначають структурні компоненти, критерії готовності майбутніх вихователів до різних видів діяльності. Н. Колосова виділяє такі критерії готовності майбутніх вихователів до педагогічної підтримки, як: мотиваційний (потреба в наданні педагогічної підтримки дошкільникам; спрямованість на встановлення відносин співробітництва з дітьми; орієнтація на потреби та внутрішні можливості дитини); когнітивний (володіння базовими психолого-педагогічними знаннями; обсяг знань про педагогічну підтримку дітей дошкільного віку; міцність і гнучкість засвоєння знань); операційний (уміння здійснювати діагностику розвитку дитини; добирати ефективні методи для розв'язання проблем дошкільника; доцільність реалізації дій із надання педагогічної підтримки); рефлексивний (самоконтроль і самооцінка дій із реалізації педагогічної підтримки; вміння організувати процес рефлексії та контролю змін у розвитку дитини; орієнтація на самопізнання та вдосконалення).

Мета дослідження: розробити критерії готовності майбутніх вихователів до формування творчої індивідуальності старших дошкільників.

На підставі проаналізованої наукової літератури нами було виокремлено критерії готовності майбутніх вихователів до формування творчої індивідуальності старших дошкільників, наявність яких визначалася за допомогою певних показників з метою схарактеризувати рівні готовності майбутніх вихователів до формування творчої індивідуальності старших дошкільників.

Розглядаючи параметри оцінювання професійної підготовленості, ми спиралися на моделі структури готовності як інтегрального утворення особистості, які включають як функціональний, так і особистісний аспекти (М. Арсенова, Р. Богданова, Ю. Гільбух, М. Дьяченко, Л. Кандибович, Н. Лейтес, А. Ліненко, А. Матюшкін, В. Моляко, Ю. Машбиць). Було визначено критерії та показники підготовленості майбутніх вихователів до формування творчої індивідуальності дітей старшого дошкільного віку. Опишемо їх.

Визначення структури мотиваційного критерію готовності до професійної діяльності є однією з найбільш актуальних проблем у сфері мотивації, так як від її вирішення залежить знаходження ефективних шляхів формування самого мотиваційного критерію. Це вміння і навички використовувати навчальні, навчально-методичні, науково-методичні, інформаційно-освітні ресурси у професійній діяльності, створювати інноваційні освітні продукти, впроваджувати в педагогічну і виховну практику сучасні освітні технології, програми дослідно-експериментальної роботи, інноваційні проекти.

Мотивація до навчання – одна із головних умов реалізації навчально-виховного процесу. Вона не тільки сприяє розвитку інтелекту, але і є рушійною силою удосконалення особистості в цілому. Формування

мотивації у студентів до навчально-пізнавальної діяльності є однією з головних проблем сучасної школи. Її актуальність обумовлена оновленням змісту навчання, постановкою завдань формування у студентів прийомів самостійного набуття знань, пізнавальних інтересів, життєвих компетенцій, активної життєвої позиції.

Професійна спрямованість – складне психологічне явище, яке характеризує психологічну готовність особистості до вибору напрямку його майбутньої діяльності [6, с. 116].

Професійне самовизначення вихователя є важливим, адже вчасне і вірне самовизначення сприятиме професійному розвитку вихователя. Педагогічну спрямованість майбутнього вихователя доцільно розглядати в контексті загальної психологічної проблеми – спрямованості особистості. Спрямованість особистості визначають по-різному. С. Рубінштейн розумів її як деякі динамічні тенденції, які в якості мотивів визначають людську діяльність, самі, в свою чергу, визначаючись її цілями і завданнями [6, с. 34]. О. Леонт'єв, розвиваючи ідеї С. Рубінштейна, ядром особистості називав систему відносно стійких, ієрархічних мотивів як головних чинників діяльності. Л. Божович та її колеги розуміли спрямованість особистості як систему стійких домінуючих мотивів, які визначають цілісну структуру особистості [2, с. 27]. Спрямованість особистості проявляє себе в різних сферах людської діяльності. Спрямованість на професійну діяльність проявляється на певному етапі розвитку особистості (в юності) і стає в цей період життя центральним особистісним новоутворенням.

Професійна спрямованість – це професійно значуща риса, яка займає центральне місце в структурі особистості майбутнього вихователя і обумовлює його індивідуальну і типологічну своєрідність.

Цінності професійної діяльності викладачів пов'язані з їх ціннісними орієнтаціями. Ціннісні орієнтири – це вибіркова, відносно стійка система інтересів і потреб особистості, націлена на визначений аспект соціальних цінностей. Детермінантами цінностей є умови життєдіяльності особистості та її психологічні особливості: індивідуально-типологічні риси, задатки, здібності. Саме цінності мають істотний вплив на стиль мислення і діяльність викладача, перебіг емоційних і мотиваційних процесів, а також формування його інтересів [5, с. 44].

Вважаємо, що мотиваційно-ціннісний критерій ґрунтується на прийнятих у педагогіці кількісних та якісних показниках ефективності процесу навчання підготовки пізнавальних і практичних (загально-педагогічних) умінь.

Показниками мотиваційно-ціннісного критерію є:

- наявність позитивної мотивації та спрямованості у студентів до формування творчої індивідуальності дітей дошкільного віку;
- інтерес до здійснення професійної підготовки з формування творчої індивідуальності старших дошкільників;
- ціннісна ієрархізація значимих особистісних якостей

вихователя;

– емоційне ставлення до дитини як до суб'єкта професійної взаємодії;

– вияв особистісної схильності до здійснення роботи з формування творчої індивідуальності дітей дошкільного віку.

Когнітивний критерій підготовленості студентів характеризує рівень знань студентів щодо мети, форм і методів формування творчої індивідуальності дошкільника, а також володіння знаннями про специфіку організації педагогічного процесу в дошкільному навчальному закладі. Розкриваємо означений критерій більш детально.

У сфері дидактики особливу роль відіграє метод навчання, у якому поєднується спосіб діяльності того, хто навчає, і спосіб навчальної діяльності дитини.

Метод навчання – це система послідовних способів взаємопов'язаної діяльності педагога і дітей, спрямована на досягнення навчально-виховних завдань [5, с. 46]. На практиці метод навчання постає як спосіб роботи вихователя, завдяки якому дошкільник засвоює знання, уміння, навички, розвиває свої пізнавальні здібності. Метод навчання спрямований на забезпечення взаємозв'язку пізнавальної та практичної діяльності дітей, тому він має і освітнє, і виховне значення.

Значною мірою він виражає характер зв'язку між педагогом і дитиною, їхньою діяльністю, місце заняття і організацію його проведення. У дошкільному навчальному закладі використовують фронтальні, групові, індивідуально-групові, індивідуальні форми організації навчання дітей. Головною вимогою у виборі форми організації навчання є необхідність сприяння дошкільникові у його бажанні навчатися. Як відомо, дитина розвивається тоді, коли вона переживає радість від процесу навчальної діяльності, її результату [4].

Як було зазначено вище у нашому дослідженні, готовність студентів до формування творчої індивідуальності дітей старшого дошкільного віку передбачає засвоєння студентами знань, умінь та навичок організації та проведення різних форм і методів роботи з дітьми дошкільного віку з формування творчої індивідуальності дітей; оволодіння вміннями та навичками у процесі проведення різних форм роботи з дошкільниками для формування індивідуальності дошкільників у творчій діяльності.

Успішність професійної діяльності педагога перебуває у прямій залежності від його розуміння особливостей організації педагогічного процесу в дошкільному навчальному закладі, від урахування вікових та індивідуальних особливостей розвитку дітей, творчих нахилів і здібностей, та знань методики формування творчої індивідуальності дітей дошкільного віку.

Комплекс методичних знань, умінь і навичок педагога є підґрунтям для набуття методичної компетентності, яка, у свою чергу, є індикатором визначення готовності до реалізації завдань дошкільної освіти. Процес формування творчої індивідуальності дітей дошкільного віку вимагає від

фахівця не тільки наявності спеціальних знань і умінь, але і готовності застосовувати їх на практиці.

Для здійснення успішної педагогічної діяльності в дошкільному навчальному закладі майбутні вихователі оволодівають такими компетенціями: сукупністю знань (психолого-педагогічних, методичних, професійних); умінь і навичок (проективних, гностичних, організаційних, комунікативних).

Водночас, варто підкреслити, що як би старанно не був розроблений і запропонований дітям для засвоєння навчальний матеріал, сам по собі він ще не може забезпечувати ефективність засвоєння. Для цього необхідний ретельний відбір вихователем методів і прийомів навчальної роботи, які дозволяють дітям оволодіти запропонованим змістом знань. Але без спеціально організованої навчальної діяльності не може бути ефективного засвоєння знань [3, с. 18].

Підготовленість студентів до формування творчої індивідуальності дітей дошкільного віку професійно-методичної підготовки вихователя є результатом підготовки і полягає у здобутті студентами знань і вмінь, необхідних для організації навчально-виховного процесу дошкільного навчального закладу.

Процес підготовки майбутніх вихователів до формування творчої індивідуальності дітей дошкільного віку полягає у закономірному оволодінні студентами теоретичними знаннями та їх застосуванні на практиці. З метою формування в майбутніх спеціалістів дошкільних навчальних закладів системи вищезазначених теоретичних знань, практичних умінь, у вищих закладах освіти функціонують різноманітні форми організації теоретичної та практичної підготовки студентів: лекційні і практичні заняття та їх різновиди (семінари, лабораторні роботи, практикуми), науково-дослідна робота, виробнича практика. Теоретична підготовка здійснюється в ході вивчення студентами навчальних дисциплін, а практична – спрямована на засвоєння знань, вироблення умінь та навичок у процесі практичної діяльності. Вважаємо, що передбачена підготовка майбутніх вихователів до зазначеного виду діяльності буде здійснюватися в межах спеціально організованого педагогічного процесу у вищих навчальних закладах.

Організація педагогічного процесу з формування творчої індивідуальності дітей старшого дошкільного віку потребує від педагога здатності правильно розподіляти увагу, розуміти й бачити кожну дитину і всю групу в цілому, спрямовувати розвиток дітей згідно із завданнями виховання і можливостями. Проте досягти цього можна лише за правильної організації навчально-виховного процесу.

Відтак, когнітивний (змістовий) компонент готовності студента вузу до освітньої роботи з формування творчої індивідуальності дітей старшого дошкільного віку включає в себе знання змісту основних понять проблематики розвитку індивідуальності дошкільника в творчості; сучасних підходів до проблеми її вивчення, визначення структурних компонентів,

характеристик, особливостей формування творчої індивідуальності дітей; основ діагностики творчої індивідуальності; засобів, методів і прийомів організації освітнього процесу з формування творчої індивідуальності дітей в дошкільному навчальному закладі; стратегій, концепцій, моделей, програм з формування творчої індивідуальності дітей старшого дошкільного віку.

Отже, усе окреслене вище дозволило нам визначити такі показники когнітивного критерію підготовленості студентів до формування творчої індивідуальності дітей старшого дошкільного віку:

- обізнаність з ключовими поняттями з формування творчої індивідуальності дітей дошкільного віку;
- обізнаність з методами та формами організації освітнього процесу формування творчої індивідуальності дітей дошкільного віку;
- вміння діагностувати прояви властивостей творчої індивідуальності дітей дошкільного віку;
- вміння проектувати творче розвивальне середовище в групі дошкільного навчального закладу.

Формування вмінь залежить від умов навчання, організації процесу вправління, від індивідуальних особливостей, попереднього досвіду, теоретичних знань, нахилів і здібностей, усвідомлення мети завдання, розуміння його змісту і способів виконання. Уміння – це готовність людини успішно виконувати певну діяльність, яка ґрунтується на знаннях і навичках. Знання – форма існування і систематизації результатів пізнавальної діяльності людини. Навички – це автоматизовані компоненти свідомої дії людини, які виробляються в процесі її виконання. Однак, ознакою сформованості навички є якість дії, а не її автоматизація. Навичка розглядається як дія доведена внаслідок багаторазових вправ до досконалості виконання [5, с. 40].

Удосконалення готовності до освітньої роботи з формування творчої індивідуальності дітей старшого дошкільного віку передбачає перехід від нагромадження теоретичних знань до їх переосмислення та розробки авторських методик і програм. Тому мотиваційно-ціннісний фактор і оволодіння системою знань – це лише частина готовності студентів. Не менш важливо сформувати у них відповідні професійні вміння.

Саме система педагогічних умінь, необхідних для організації навчальної роботи з формування творчої індивідуальності дітей старшого дошкільного віку включається нами в діяльнісний компонент готовності.

Значущим для нашого дослідження є визначення сутності педагогічних умінь.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що педагогічні вміння відносяться до особливого типу генералізованих умінь, які дають можливість людині проявляти себе в різних видах соціальної діяльності, пов'язаної із засвоєнням і передачею іншим людям нагромаджених людством культури і досвіду, створенням умов для їх особистісного

розвитку [5, с. 42].

Найбільш вичерпно, на наш погляд, розкривається сутність педагогічних умінь у визначенні І. Ісаєва «Педагогічне вміння – це сукупність послідовно розгорнутих дій, оснований на теоретичних знаннях і спрямованих на вирішення завдань розвитку гармонійної особистості» [5, с. 41]. Таке трактування педагогічних умінь підкреслює взаємозв'язок змістового та діяльнісного компонентів готовності, багаторівневий характер педагогічних умінь (від репродуктивного до творчого), також дозволяє зрозуміти внутрішню структуру педагогічного вміння, тобто «взаємообумовлений зв'язок дій (компонентів уміння) як відносно самостійних окремих умінь» [5, с. 42]. Це відкриває можливість для об'єднання педагогічних умінь в групи за різними функціями згідно практичної мети.

Таким чином, педагогічні вміння в організації освітньої роботи з формування творчої індивідуальності дітей старшого дошкільного віку ми визначаємо як сукупність послідовно розгорнутих дій, заснованих на теоретичних знаннях і усвідомленні завдань, принципів, умов, засобів, форм, методів освітньої роботи з формування творчої індивідуальності дітей старшого дошкільного віку, спрямованих на свідоме їх застосування.

Виходячи з функцій вихователя, з організації освітньої роботи з формування творчої індивідуальності дітей старшого дошкільного віку, розглянутих нами в попередньому параграфі, і спираючись на класифікацію педагогічних умінь в роботі з творчо обдарованими дошкільниками запропонованими А. Матюшкіним, О. Моляко [3], ми визначили систему умінь діяльнісного компонента структуруючої нами готовності, що включає: аналітичні, проектувальні, конструктивні, організаторські, комунікативні, аналітико-організаторські, аналітико-конструктивні.

Діяльнісний компонент розкриває шляхи здійснення педагогічної діяльності в умовах нової парадигми освіти, способи задоволення потреб самореалізації, саморозвитку, професійного спілкування, отримання нової інформації, передачі накопиченого досвіду. Його зміст детермінується системою педагогічних завдань, що задають вихідні цілі та кінцеві результати педагогічної діяльності. Наявність евристичної складової характеризує вияви педагогічної творчості і виступає іманентною характеристикою професійної діяльності, що спрямована на формування як творчої індивідуальності особистості дошкільника, так і майбутнього вихователя, їх самореалізації в процесі педагогічного співробітництва.

Отже, показниками діяльнісного критерію є:

- сформованість, стійкість педагогічних умінь організації освітньої роботи з формування творчої індивідуальності дітей старшого дошкільного віку;
- уміння обирати оптимальні методи, форми формування творчої індивідуальності старших дошкільників;
- уміння встановлювати суб'єт-суб'єктну взаємодію в ході освітньої

роботи з формування творчої індивідуальності дітей дошкільного віку;

– готовність і здатність творчо застосовувати педагогічні вміння, використовувати їх в нових, нестандартних ситуаціях роботи з дітьми; конструювати власні освітні методики і технології, моделі, програми, різні варіанти організації освітнього процесу з формування творчої індивідуальності дітей старшого дошкільного віку в умовах дошкільного закладу.

Спеціальні форми роботи з майбутніми вихователями мають на меті також подальший розвиток рефлексії. Рефлексія – осмислення професіоналом умов, закономірностей і механізмів власної діяльності, соціального та індивідуального способів існування, самоаналіз результатів своєї діяльності з метою її удосконалення – є однією з ознак прагнення особистості до самореалізації [5, с. 43].

Метою рефлексивних процесів є методологічне обґрунтування процесу і результатів власної діяльності, а саме:

– по-перше, об'єктивно оцінити рівень сформованості знань студентів, тому за допомогою самооцінки, виявляється здатність орієнтуватися в освітньому матеріалі і ступінь розуміння запропонованих питань, а оцінка викладача уточнює обсяг і глибину знань різних аспектів проблеми формування творчої індивідуальності дітей дошкільного віку;

– по-друге, виявити здатність студентів оцінювати рівень своєї обізнаності в галузі формування творчої індивідуальності дітей дошкільного віку.

Отже, усе окреслене вище дозволило нам визначити такі показники оцінно-рефлексивного критерію підготовленості студентів до формування творчої індивідуальності дітей старшого дошкільного віку:

– уміння здійснювати взаємо – і самооцінку професійної діяльності з формування творчої індивідуальності старшого дошкільника;

– уміння студентів оцінювати об'єм і якість своїх знань з організації освітньої роботи з формування творчої індивідуальності дітей дошкільного віку;

– оцінка студентами своєї готовності до саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації, до творчої професійної діяльності з дітьми.

Усі критерії підготовленості студентів до формування творчої індивідуальності дітей старшого дошкільного віку є тісно пов'язаними між собою, взаємообумовленими, необхідними для формування творчої індивідуальності дітей. Водночас, фахова підготовка, спонукає особистість до опанування нових професійних знань та вмінь, до саморозвитку і самовдосконалення.

Виділені критеріальні показники не вичерпують усього різноманіття якісних характеристик підготовленості студентів до формування творчої індивідуальності дітей старшого дошкільного віку, але в контексті нашого дослідження вони є найбільш значущими.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти: Науковий керівник: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук.; Авт. кол-в: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богінч О. Л., Гавриш Н. В. та ін. – К. : Видавництво, 2012. – 26 с.
2. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – М. : Просвещение, 1968. – 464 с.
3. Матюшкин А. М. Психологическая структура, динамика и развитие познавательной активности / А. М. Матюшкин // Вопросы психологии. – 1982. – № 4. – С. 5–17.
4. Національна доктрина розвитку освіти у ХХІ столітті. – К. – 2002.
5. Педагогика / В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, А. И. Мищенко, Е. Н. Шиянов. – М. : Школа-Пресс, 1998. – 512 с.
6. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1976. – 416 с.